

PIOTR TARKOWSKI

Politechnika Lubelska

BADANIE ZALEŻNOŚCI MIĘDZY SIŁAMI STYCZNYMI I NORMALNYMI PO IMPLANTACJI POWIERZCHNI STALI JONAMI AZOTU

W pracy przedstawiono wyniki pomiarów sił stycznych w zależności od sił normalnych - porównawczo; dla próbek implantowanych jonami azotu N^+ i nieimplantowanych. Skojarzenie materiałów próbka - przeciwpróbka odpowiada skojarzeniu stosowanemu w parze precyzyjnej korpus - iglica rozpylacza paliwa. Na podstawie rezultatów badań określono parametry równań $t = f/p/$ dla próbek obu rodzajów. Opisanie badania stanowią fragment prac nad zastosowaniem metody implantacji jonowej dla poprawy trwałości rozpylaczy paliwa.

Wprowadzenie

Perspektywy przemysłowego zastosowania implantacji jonowej jako metody prowadzącej do poprawy własności mechanicznych metali i ich stopów, obejmują przede wszystkim obróbkę elementów maszyn o małych wymiarach geometrycznych i równocześnie dużym znaczeniu dla prawidłowości pracy urządzenia w którym są one zamontowane. Wymaganiom tym odpowiadają między innymi rozpylacze paliwa stosowane w silnikach z zapłonem samoczynnym. Są to pary precyzyjne aparaty paliwowej o trwałości kilkakrotnie niższej w porównaniu z trwałościami pozostałych elementów tej aparaty oraz silnika.

W ramach realizacji badań nad poprawą trwałości rozpylaczy paliwa przez zastosowanie implantacji jonowej, podjęto między innymi próbę określenia zależności między siłami stycznymi i siłami normalnymi z uwzględnieniem zmiennego współczynnika szczytowania. Przyjęte w badaniach skojarzenie materiałów konstrukcyjnych na próbki i przeciwpróbki odpowiada skojarzeniu korpus rozpylacza - iglica.

Cel badań

Przy rozważaniu problemów związanych z tarciem zakłada się najczęściej, że w dowolnym miejscu obszaru styku dwóch brył, wartość sił stycznych opisać można zależnością:

/1/

$$t = \mu \cdot p$$

gdzie: t - wartość siły stycznej

p - wartość siły normalnej

$\mu = \text{const.}$ - współczynnik szczypania

Ponieważ z badań trybologicznych wynika, że współczynnik szczypania μ zależy między innymi od wartości nacisku p to wartość siły stycznej można przedstawić następującym wzorem:

/2/

$$t = \mu / p \cdot p$$

W przypadku tarcia ślizgowego brył wykonanych z rzeczywistych materiałów, do opisu związku między siłami stycznymi i siłami normalnymi stosuje się dwie zależności:

- Coulomba - Amontonsa

/3/

$$t = A + Bp$$

- Kragelskiego [1]

/4/

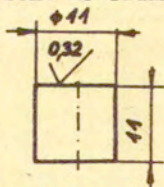
$$t = Ap + Bp^{\frac{2}{3}}$$

gdzie: A, B - parametry zależne od właściwości mechanicznych i molekularnych trących powierzchni.

Określenie wartości parametrów A i B w sposób analityczny jest bardzo trudne ze względu na fakt, że podczas współpracy elementów maszyn zmieniają się fizyczno - mechaniczne własności materiałów warstw wierzchnich współpracujących powierzchni, a tym samym ulegają zmianie czynniki wpływające na ich wielkość. Możliwe jest jednak ustalenie wartości A i B w oparciu o zależność $t = f/p/$ uzyskaną na drodze doświadczalnej. Zasadniczym celem pracy jest przeprowadzenie badań zależności między siłami stycznymi i normalnymi porównawczo dla próbek implantowanych jonowo i nieimplantowanych, co umożliwi wyliczenie tych stałych.

Przygotowanie próbek

Próbki przeznaczone do badań wykonano zgodnie z rys.1.

Rys. 1. Próбка do badań zależności między siłami stycznymi i normalnymi

Materiałem konstrukcyjnym na próbki, była stal 15HGM stosowana w produkcji korpusów rozpylaczy, o składzie zamieszczonym w tabl. 1.

Tabl. 1. Skład chemiczny próbek stali 15HGM w %

Składnik	Zawartość	Wymagania według PN-72/H-84030
C	0,16 ÷ 0,19	0,12 ÷ 0,19
Cr	0,80 ÷ 0,95	0,80 ÷ 1,10
Mo	0,15	0,15 ÷ 0,25
Mn	0,87 ÷ 1,00	0,80 ÷ 1,10

Obróbkę cieplno - chemiczną próbek wykonano w WSK Mielec stosując cykl technologiczny taki, jak w przypadku obróbki korpusów rozpylaczy. W tabl. 2 zamieszczono parametry tego procesu.

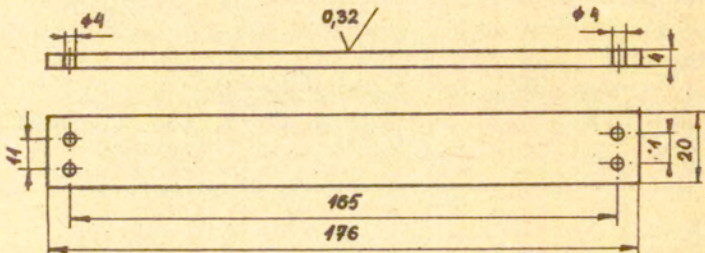
Tabl. 2. Parametry obróbki cieplno - chemicznej próbek

Rodzaj procesu	Temp. procesu	Czas	Chłodzenie
	K	min	
Węglonazotowanie	1133	300	-
Hartowanie	1103	30	olej 313 ^{±10} K
Wymrażanie	93 ÷ 123	120	ciekły azot
Odpuszczanie	463 ^{±10}	300	powietrze
Sztuczne sezonowanie	373 ÷ 423	3000 ÷ 1800	z piecem do 333 K dalej na powietrzu

Powierzchnie próbek współpracujące podczas badań z przeciwpróbkami implantowano jonami azotu N⁺ przy energii przyspieszającej 120 keV, dawką $2 \cdot 10^{17}$ j/cm² [3]. Zabieg implantacji wykonano w Instytucie Fizyki Uniwersytetu Marii-Curie Skłodowskiej w Lublinie.

Przeciwpróbki wykonano ze stali SW18 /materiał na iglice rozpylaczy/ według rys. 2. Po obróbce mechanicznej przeciwpróbek,

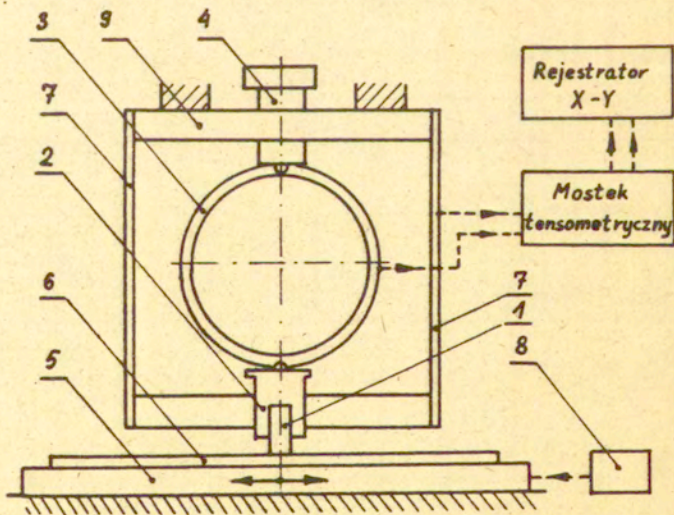
podlegały one hartowaniu.

Rys. 2. Przepióbka do badań zależności między siłami stycznymi i normalnymi

Stanowisko badawcze i przebieg badań

Pomiary przeprowadzono na stanowisku badawczym w Wydziale Mechanicznym i Organizacji Politechniki Lubelskiej. Schemat ideowy stanowiska pokazano na rys. 3.

Rys. 3. Schemat stanowiska badawczego /opis w tekście/

Podczas pracy stanowiska nieruchoma próbka 1 zamocowana w uchwycie 2 styka się z przeciwpróbką 6 przymocowaną do suwadła 5, wykonującego ruch postępowo-zwrotny. Napęd suwadła odbywa się za pośrednictwem siłownika dwustronnego działania 8, pracującego w układzie hydraulicznym stanowiska. Regulacja siły nacisku próbki na przeciwpróbkę była realizowana przez zmianę strzałki ugięcia pierścienia sprężystego 3 co odbywało się za pomocą śruby dociskowej 4 wkręconej w sztywną belkę 9. Pomiar sił normalnych i stycznych przeprowadzono przy użyciu tensometrów oporowych naklejonych na powierzchnie pierścienia dociskowego i belek sprężystych 7.

Próbka przemieszczała się względem przeciwpróbki ze stałą prędkością około $3,5 \cdot 10^{-2}$ m/s. Zadawane siły nacisku zmieniano w sposób skokowy w przedziale od 17 N do 184 N, a badania przeprowadzono w warunkach tarcia suchego.

Badaniom poddano 20 próbek implantowanych jonowo i taką samą liczbę próbek nieimplantowanych.

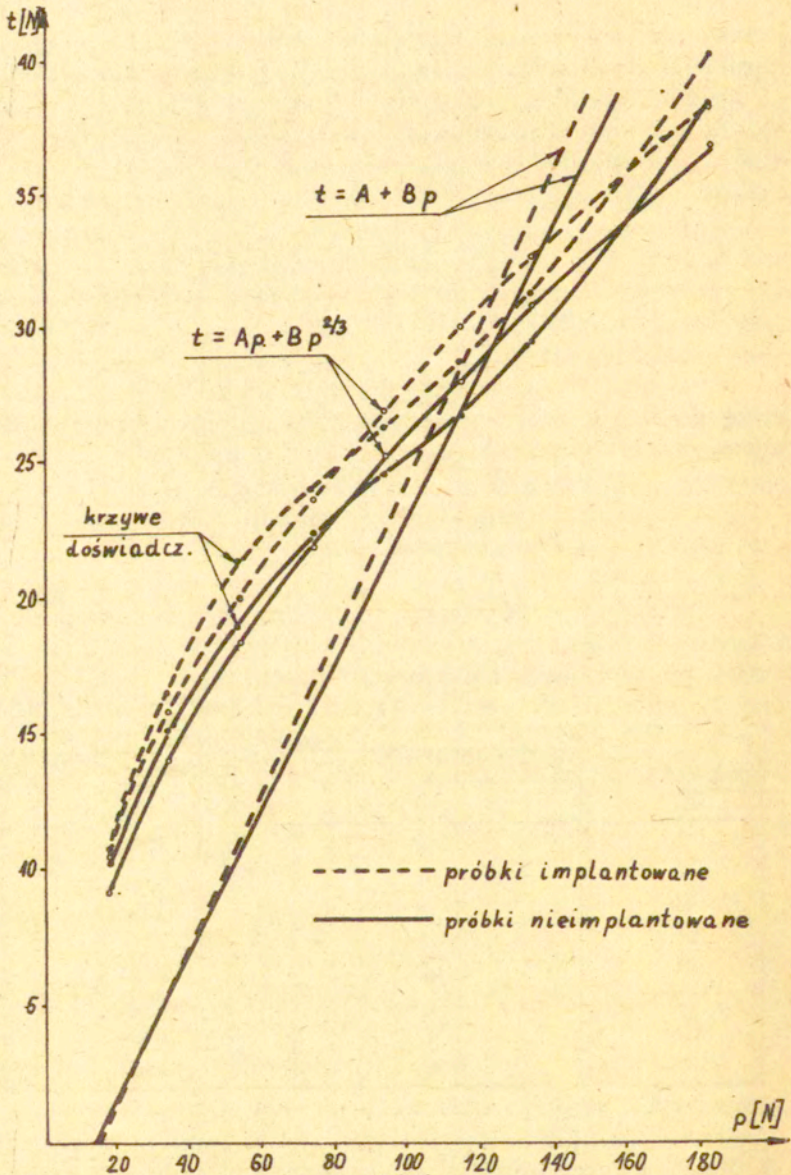
Wyniki badań

W tabl. 3 zamieszczono zestawienie średnich wartości sił stycznych w zależności od zadanych wartości sił normalnych dla próbek implantowanych i nieimplantowanych.

Tab. 3. Wartości sił stycznych w zależności od sił normalnych

Siła normalna	Siła styczna	
	Próbka implantowana	Próbka nieimplantowana
P	$\bar{T}_i$	$\bar{T}$
17	10,2	10,1
34	15,2	14,1
54	21,6	19,4
74	24,0	22,4
94	26,5	24,6
114	28,6	26,8
134	31,1	29,4
184	39,8	38,0

Jednocześnie uzyskane wyniki zilustrowano wykresem przedstawionym na rys. 4. Na wykresie zamieszczono również krzywe odpowiadające formułom /3/ i /4/ uzyskane dla próbek obu rodzajów. Wartości parametrów A i B występujące we wzorach określano

Rys. 4. Wykres zależności $t = f/p$

aproxymacyjną metodą najmniejszych kwadratów.

Podsumowanie

Na podstawie uzyskanych rezultatów badań stwierdzono, że dla badanego skojarzenia materiałów próbka - przeciwpróbka /stale 15HGM - SW18/, po implantacji próbek jonami azotu N^+ następuje wzrost sił stycznych.

Zależności między siłami stycznymi i normalnymi dla próbek obu rodzajów przyjmują postaci:

a/ według Coulomba - Amontonsa

- dla próbek implantowanych

$$t = - 0,4207 + 0,2854 p$$

- dla próbek nieimplantowanych

$$t = - 0,3796 + 0,2675 p$$

b/ według Kragelskiego

- dla próbek implantowanych₂

$$t = - 0,1114 p + 0,8416 p^2$$

- dla próbek nieimplantowanych₃

$$t = - 0,0828 p + 0,7415 p^3$$

Literatura

- [1] KRAGELSKI I.W.: Tрение и износ. Машиностроение. Москва /1968/.
- [2] PYTKO S., ZIEMBA S., WIERZCHOLSKI K., ŚRODA P.: Problemy wytrzymałości kontaktowej. PWN Warszawa /1982/.
- [3] TARKOWSKI P., FIJAŁKOWSKI S.: O pewnych aspektach zastosowania implantacji jonowej dla podwyższenia trwałości rozpylacza paliwa w silnikach z zapłonem samoczynnym. Materiały z Konferencji Autoprogres 83/84 Jadwisin /1984/.